



Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 4 Sayı: 17

Volume: 4 Issue: 17

Bahar 2011

Spring 2011

**“BAŞ, KAFA, SER” KELİMELERİNİN EŞ ANLAMLILIĞI VE “BAŞ”
KELİMESİNE DİVANÜ LUGATİ’T-TÜRK MERKEZLİ BİR YAKLAŞIM**
*AN APPROACH TO - THE WORD “BAŞ” (HEAD) AND
SYNONYMOUSNESS OF THE WORDS “BAŞ, KAFA, SER” - IN DİVANÜ LUGATİ’T-
TÜRK*

İlhan UÇAR*

Özet

Türkçe'nin en eski kelimelerinden biri olan “baş”, Eski Türkçe döneminden günümüze kadar Türkçe'nin bütün lehçelerinde ve şivelerinde kullanılmaktadır. Arapça “kafa”, Farsça “ser” kelimeleri, “baş” kelimesinin eş anlamlısı olarak Türkçede kullanılmaktadır. Ancak bu kelimelerin sürekli olarak birbirlerinin yerine kullanılması mümkün olmamaktadır. Bazı lehçelerde ve ağızlardaki baş/bas farklılığı Türkçenin ses özellikleriyle bağlantılıdır.

Bazı bitki adları organ adlarıyla türetilmiştir. “Baş” kelimesi kullanılarak türetilen birçok bitki adı olmasına rağmen “kafa ve ser” kelimeleriyle türetilen bitki adları pek bulunmamaktadır.

Divanü Lugati't-Türk'te “baş” kelimesi birçok örnekte kullanılmıştır. Bu örneklerdeki anlam genişliği günümüzdeki anlam genişliğiyle paraleldir.

Anahtar Kelimeler: Baş, Kafa, Ser, Eş Anlam, Divanü Lugati't-Türk.

Abstract

The word “baş”, which is one oldest word in Turkish, have been used in all dialects and accents of Turkish from Old Turkish period to nowadays. Arabic “kafa” and Persian “ser” words have been used as synonym of the word “baş” in Turkish. However, it is not possible to use these words instead of one another. “Baş”, “bas” differences in some dialects and accents is related sound specialities of Turkish Language.

Some of the plant names derived from organ names. Despite there are many plant names derived from the word “baş”. There aren't many plant names derived from the words “kafa” and “ser”.

The word “baş” have been used in many example sentences in Divanü Lugati't-Türk. Extension of meaning in these sentences is parallel to today's extension of meaning.

* Dr., Sakarya Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümü Okutmanı.

Key Words: Head and Its Synonyms, Synonym, Divanü Lugati't-Türk

1. Giriş

Türkçe Sözlük'te "sözler arasında anlam birliği olması durumu" olarak açıklanan eş anlam ve "anlamları aynı veya birbirine çok yakın olan (kelimeler), anlamdaş, müradif, müteradif, sinonim" olarak açıklanan eş anlamlı kavram karşılıkları, dillerin canlı kalmasını sağlayan unsurlardır. Türkçe "baş" kelimesi, Arapça "kafa" kelimesi ve Farsça "ser" kelimesi kaynaklarda birbirlerinin eş anlamlısı olarak gösterilmektedir.

Diller arasında kelime alışverişi dil kullanıcılarının bilgiyi alma veya bilgiyi verme ihtiyaçlarından kaynaklanır. Türkçe de değişik dönemlerde ihtiyaçları doğrultusunda diğer dillerden bazı kelimeler almış, diğer dillere bazı kelimeler göndermiştir. Eski Türkçe döneminden günümüze birçok Türkçe kelime hem Türkçede hem de diğer dillerde yaşatılmıştır. Türkçenin en eski kelimelerinden biri de "baş" kelimesidir (Ata, 2000:87). Bu kelime Orhun kitabelerinde "baş, doruk, tepe" anlamlarında kullanılmaktadır: t(a)m(a)g ıduk b(a)şda süñ(ü)şd(ü)m(i)z / (Onlarla) Tamag kutsal tepesinde savaştık (Tekin, 2008:37-38); yüz[(i)ñe] b(a)şına bir t[(e)gm(e)di....] / (ama) yüzüne (ve) başına bir (ok bile) değmedi (Tekin, 2008: 32-33). Clausen de "yüziñe başına bir t[egmedi] örneğini vermektedir (Clausen, 1972:375).

Uygur metinlerinde de "baş" kelimesi "baş, başkan, uç, sınır" anlamlarında kullanılmaktadır: ötrü tegin başın töñitip.... / o zaman prens başını eğip.... (Hamilton, 1998:20).

Türkçenin lehçe ve şivelerinde "baş" kelimesi Türkiye Türkçesindeki anlamlarıyla kullanılmaktadır. Kelimenin "baş" şekli Türkiye Türkçesi, Azeri, Başkurt, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Türkmen ve Uygur Türkçelerinde yaşamaktadır (TLS). Türkçenin bazı şivelerinde (Kazak Türkçesi) ve ağızlarında (Tunceli Ağızı) kelimenin "bas" olarak yaşaması Eski Türkçenin s / ş karşıtlığından kaynaklanmaktadır. Eski Türkçedeki s / ş karşıtlığını, A. Batmanov'un tespit ettiği gibi bir s ve ş ağız farklılığı olarak kabul etmek ve bazı çağdaş Türk lehçeleri ile Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen benzer şekilleri de bu s ve ş ağızlarının devamı olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Zira yakın boğumlanmalı bu iki ünsüz arasında böyle bir ağız farklılığının doğması kabul edilebilir bir fonetik olaydır (Buran, 2007:126). Baş kelimesi fonetik değişimlerle Türkçenin bütün varyasyonlarında kullanılmaktadır. Bu kelimenin yanında Arapça kafa kelimesi, KE'den başlayarak EAT, Çağatayca ve Oğuz grubu lehçelerinde; Farsça kelle kelimesi ise Özbek, Uygur, Türkmen ve Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır. Genel Türkçede ş'li bir kelimenin Çuvaşçada l olması gerekiyorken baş kelimesi puş biçiminde kullanılmaktadır. S. Çağatay, bu durumunun teklik 3. kişi iyelik eki +şe eklenmesiyle pul+şe > puşşe > puş değişimleriyle oluştuğunu düşünmektedir (Doğan, 2005:146).

Talat Tekin, Altay dilleri Teorisi'nin temel direklerinden olan r//z ve l//ş ses denkliklerinden hareketle "baş" kelimesindeki /ş/ foneminin daha eski bir /l/ foneminden geldiğini köken bilim açısından ifade ederek "balıq" kelimesiyle bağlantısını kurmaktadır (Tekin, 2003:71).

"Baş" kelimesi Eski Türkçeden günümüze birçok eserde kullanılmış ve bu kelimeyle çok sayıda deyim ve atasözü yapılmıştır. Türkçenin en eski kelimelerinden

olan “baş”, dünya dillerinin birçoğuna da Türkçedeki anlamlarıyla birlikte gönderilmiştir. Çince “baş, başkan”; Arapçada “baş, başkan, reis, önde gelen”; Farsçada “baş, başkan, üst makam”; Urduçada “baş, lider, önder”, Rusçada “kafa, kelle”; Ermenicede “başkan, reis, hayvan başı, kelle”; Macarcada “baş ağa”; Romencede “başkan, amir”; Bulgarçada “birinci, ilk, yönetici, başkan”; Sırp-Hırvatçada “baş, başkan, öncü, geminin ön tarafı”; Arnavutçada “başkan, müdür”; Yunancada “baş, başkan, yönetici” anlamlarında kullanılmaktadır. Çıban anlamındaki “baş” kelimesinin ise Bulgarçada ve Arnavutçada kullanımı vardır (Karaağaç, 2008: 84-85).

Anadolu ağızlarında “çıban, yara” anlamının yanında, “reis; iyi, güzel, ölçüde tartının üzerine çıkan” anlamları da vardır (Gülensoy, 2007:118).

2. “Baş, kafa, ser” kelimelerinin eş anlamlılığı: Eş anlamlı kelimelerin bir kısmı, aynı dil içerisindeki söyleyiş zenginliğinden kaynaklanırken, bir kısmı da diller arası kelime alışverişinden kaynaklanmaktadır. Diğer dillerden alınan eş anlamlı kelimelerin bazıları da kavramlardaki küçük farkları ortaya koymaktadır. Dilimize alınan eş anlamlı kelimelerin dile yerleşmesinden sonra, kullanım sıklığı açısından, eş anlamlı kelimeler arası tercih sorunları ortaya çıkmaktadır (Uçar, 2010:38). Türkçede “baş, kafa, ser” kelimeleri eş anlamlı olarak birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu ve Dokuz Eylül Üniversitesi Dil Bilimi Bölümünün ortaklaşa hazırladığı Eş ve Yakın Anlamlı Kelimeler Sözlüğü’nde “baş” kelimesinin eş ve yakın anlamlıları “sarrafıye / esas / temel / başlangıç / ser / kafa / çıban” olarak gösterilmektedir (EYAKS). Bu sözlükte “kafa” kelimesi için ise “ser / bellek / zihin / zekâ / zihniyet” kelimeleri eş ve yakın anlam olarak gösterilmektedir (EYAKS). “Ser” kelimesi için de “kafa / baş / reis / başkan / limonluk” kelimeleri eş ve yakın anlam olarak verilmektedir. Eş ve Yakın Anlamlı Kelimeler Sözlüğü’nde “baş, kafa, ser” kelimelerinin eş ve yakın anlamlısı olarak “kelle” kelimesi gösterilmezken, “kelle” kelimesinin eş ve yakın anlamlısı olarak “baş, kafa” kelimeleri gösterilmektedir (EYAKS). Güncel Türkçe Sözlük’te ise “kelle” kelimesinin anlam genişliğinde “teklifsiz konuşmada baş, kafa” karşılığı verilmektedir (GTS).

Deyimi oluşturan kelimelerin yerleri değiştirilemez. Bir dildeki deyim başka dile kelime kelime aktarılamaz. “Başı çekmek” öncü, lider anlamında bir deyimdir. “Baş” ile “kafa” kelimeleri eş anlamlıdır. Ancak bu deyimde “baş” kelimesi “kafa” kelimesiyle değiştirildiğinde, “başı çekmek” deyimine ilgisi olmayan, farklı bir deyim ortaya çıkar: “Kafayı çekmek.” Bu yeni deyim eski deyimle hiçbir anlam bağlantısı yoktur.

“Baş” kelimesinin bir insan organı anlamının haricinde diğer anlamlarda kullanılması diğer dillerde de söz konusudur. Başla ilgili deyimler arasında başın asıl anlamı dışında birçok farklı anlamlarını içeren deyimler bulunmaktadır. Baş; “düşünce”, “karar” gibi soyut anlamlarda kullanılabildiği gibi hem Türkçede hem de Korecede “başlangıç” anlamında kullanılmaktadır (Türközü, Ferendeci 2004:96).

“Baş” kelimesiyle oluşturulmuş birçok yer adı da vardır. Birçok yer adında geçen *baş’a*, coğrafi anlamda genellikle ‘kaynak, suyun çıktığı yer’ gibi anlamlar verilmişse de bir ırmağın bir başka ırmakla birleşme noktası olabileceği de gözden uzak tutulmamalıdır (Aydın, 2008:203).

Eski Anadolu Türkçesi dönemi tip eserlerinde de “baş” kelimesi farklı anlamlarıyla kullanılmıştır. Bu dönemde “kafa” kelimesi “baş” kelimesinin eş anlamlısı olarak bazı eserlerde geçerken; “kafa” kelimesinin doğrudan kafatası anlamında

kullanımı da vardır: “Amma bilgil kim başuñ kafası iki pare kemükdür ve çeñe iki pare kemükdür” (Uçar, 2009:150). Kafatası karşılığı olarak Tuhfe-i Mübarizi’de “baş çanağı”, (Erdağı, 2000:108), Miftahü'n-Nur ve Hazainü's-Sürur’da “baş çenakı” (Şahin, 1994:221), Hulasa-i Tıbb’ın Kütahya nüshasında “baş çomcesi” (Külcü, 2009:50) olarak da kullanılmıştır. Ayrıca “yara” anlamındaki “baş”ın sözlüklerde farklı madde başına taşınmasıyla paralel olarak “baş başı / yara başı” (Erdağı, 2000:200) şeklinde bir kullanım Tuhfe-i Mübarizi’de karşımıza çıkmaktadır.

Celâlüddin Hızır Paşa’nın Müntahab-ı Şifâ’sında; Şirvanlı Mahmud’un Kemâliyye’sinde; İbn-i Şerif’in Yadigar’ında; Sabuncuoğlu Şerefeddin’in, Cerrahiyyetü’l-Haniye, Mücerrebname ve Terceme-i Akrebâdîn-i Harezmsâhî adlı eserlerinde “baş” kelimesinin eş anlamlısı veya kafatası anlamında “kafa” kelimesinin kullanımına rastlanmamıştır.

2.1. Güncel Türkçe Sözlük’te “baş, kafa, ser” kelimelerinin anlamları: Türkçe “baş” kelimesine Güncel Türkçe Sözlük on dört, Arapça “kafa” kelimesine altı, Farsça “ser” kelimesine ise iki anlam vermektedir. Bu kelimelerin eş anlam farklılığını göstermek açısından Güncel Türkçe Sözlük’teki anlamlandırmalar önem taşımaktadır. Her üç kelimenin de anlamlandırmasında birbirlerine gönderme yapılmasına rağmen anlam genişliği açısından farklılıklar göstermektedir.

2.1.1. Güncel Türkçe Sözlük’te “baş” kelimesinin anlamları:

- İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa, ser.
- Bir topluluğu yöneten kimse.
- Başlangıç.
- Temel, esas.
- Arazide en yüksek nokta.
- Bir şeyin genellikle toparlakça ucu.
- Bir şeyin uçlarından biri.
- Kasaplık hayvanlarda ve bazı yiyeceklerde adet.
- Sarraflık hakkı.
- Bir şeyin yakını veya çevresi.
- "Önem veya yönetim bakımından ileride olan, en önemli, en üstün" anlamlarında birleşik kelimeler yapan bir söz.
- Güreşte pehlivanların ayrıldıkları beş derecenin en yükseği: "Başa güreşmek."
- *denizcilik* Deniz teknelerinde ön taraf.
- *eskimiş* Çıban

2.1.2. Güncel Türkçe Sözlük’te “kafa” kelimesinin anlamları:

- İnsan başı, ser.
- Hayvanlarda genellikle ağız, göz, burun, kulak vb. organların bulunduğu vücudun en ön bölümü.
- Çocuk oyunlarında kullanılan zıpzıp taşının veya cevizin büyük boyu.

- Mekanik bir bütünün parçası.
- *mecaz* Kavrama ve anlama yeteneği, zekâ, zihin, bellek
- *mecaz* Görüş ve inançların etkisi altında beliren düşünme ve yargılama yolu, zihniyet.

2.1.3. Güncel Türkçe Sözlük'te "Ser" kelimesinin anlamları:

- Baş, kafa.
- Başkan, reis.

2.2. Güncel Türkçe Sözlük'te "baş, kafa, ser" kelimeleriyle kurulu atasözü, deyim ve birleşik fiiller: "Baş, kafa ser" kelimeleriyle kurulu birçok atasözü, deyim ve birleşik fiil bulunmaktadır.

2.2.1 Güncel Türkçe Sözlük'te "baş" kelimesiyle ilgili atasözü, deyim ve birleşik fiiller:

(biriyle) başa çıkmak	(bir şeyle) başa çıkmak	başa gelen (dert) çekilir	başa gelmek
baş gelmeyince bilinmez	baş güreşmek	baş ağır gerek, kulak sağır	baş ağrıtmak
baş vermek	baş bağlamak	baş bulmak	baş çevirtmek
baş dille tartılır	baş döndürmek	baş edebilmek	baş edememek
baş eğmek	baş eldeyken	baş etmek	baş gelmek
baş göstermek	baş göz etmek	baş göz olmak	başı ağrıtmak
başı bağlanmak	başı belada olmak	başı belaya girmek (veya uğramak)	başı çatlamak
başı dara düşmek	başı daralmak	başı darda kalmak	başı derde girmek
başı dönmek	başı göğe ermek (veya değmek)	başı hoş olmamak	başı için
başı kazan gibi olmak	başım gözüm üstüne	başım ile beraber	başına balta kesilmek (veya olmak)
başına bela açmak	başına bela almak	başına bela olmak (veya kesilmek)	başına bir hâl gelmek
(birinin) başına çalmak	başına çalsın!	başına çıkarmak	başına çıkmak
başına çorap örmek	başına dert açmak	başına dert olmak (veya kesilmek)	başına devlet (veya talih) kuşu konmak
başına dikilmek	başına dikmek	başına dolamak	başına dünyanın belasını sarmak
(birinin) başına ekşimek	başına gaile açmak	başına geçirmek	(birinin) başına geçmek
(bir şeyin) başına geçmek	başına gelen başmakçıdır	(bir yerin veya bir işin) başına gelmek	(birinin) başına gelmek
başına (...) gelmek	başına güneş geçmek	başına iş açmak	başına iş çıkarmak
başına iş çıkmak	(birinin) başına kâhya kesilmek	başına kakmak (veya kakınç etmek)	(birinin) başına kalmak
başına kan çıkmak	başına karalar bağlamak	(bir işin veya şeyin) başına oturmak	başı nâra yanmak
başına sarmak	başına taç etmek	başına taş düşmek (veya yağmak)	başına vur, ağzından lokmasını al
başına vurmak	başına yıkmak	başın başı, başın da başı var	(bir şeyin) başında beklemek (veya durmak)

(birinin) başında değirmen çevirmek	başında kavak yeli (veya yelleri) esmek	başından almak	başından aşağı kaynar sular dökülmek
başından atmak	başından büyük işlere girişmek (veya kalkışmak)	başından geçmek	(bir işin veya şeyin) başından kalkmak
başından korkmak	başından savmak	(bir yerin) başında olmak	başında paralansın
başında torbası eksik	başını acemi berbere teslim eden, pamuğunu cebinden eksik etmez	başını ağrıtmak	başını alıp gitmek
başını ateşlere yakmak	başını bağlamak	başını beklemek	başını belaya sokmak
başını bir yere bağlamak	başını bir yere sokmak	başını boş bırakmak	başını çatmak
başını çıkarmak	başını derde sokmak	başını dik tutmak	başını dinlemek
başını döndürmek	başını duman almak	başını ezmek	başını gözünü yarmak
başını istemek	başını kaldırmamak (veya kaldıramamak)	başını kaşımaya (veya kaşıyacak) vakti olmamak	başını koltuğunun altına almak
başını kurtarmak	başının altında	başının altından çıkmak	başını nâra yakmak
başının çaresine bakmak	başının derdine düşmek	(birinin) başının etini yemek	başının gözünün sadakası
başını ortaya koymak	başını taştan taşa vurmak	başını toplamak	başını uçurmak
başını vermek	başını yakmak	(birinin) başını yemek	başı sağ olsun gitmek
başı sıkılmak (veya sıkışmak)	başı sıkıya gelmek	başı taşa değmek	başı tutmak
başı üstünde yeri olmak	başı yastığa düşmek	başı yastık yüzü görmemek	başı yerine gelmek
başı zapt olunmamak	baş kesmek	baş kes, yaş kesme	baş kış olmak
baş kış vurmak	baş kırılır (veya yarılr) fes (veya börk) içinde, kol kırılır yen (veya kürk) içinde	baş koşmak	baş koymak
baş nereye giderse ayak da oraya gider	baş olan boş olmaz	baş ol da istersen soğan başı ol	baş olmak
baş sağlığı, dünya varlığı	baş sallamak	baştan aşmak	baştan çıkarmak
baştan çıkmak	baştan kara etmek	baştan kara gitmek	başta taşımak
başta (veya başında) bulunmak (veya olmak)	(gemi) baş tutamamak	(bir yere) baş tutmak	baş üstünde tutmak
baş üstünde yeri var	baş vermek	baş (veya başı) çekmek	baş (veya başını) alamamak
baş yakmak	baş yapmak	baş yastığı baş derdini bilmez	baş yemek
...-nın başında			

gelmek (veya yer almak)			
-------------------------	--	--	--

2.2.2 Güncel Türkçe Sözlük'te "kafa" kelimesiyle ilgili atasözü, deyim ve birleşik fiiller:

kafa atmak	(biriyle) kafa bulmak	kafa cilalamak	kafa eskitmek
kafa göz yarmak	kafa kafaya vermek	kafa kalmamak	kafa patlatmak
kafa sallamak	kafası almamak (veya sarmamak)	kafası bir dünya	kafası bozulmak
kafası bulanmak	kafası dolmak	kafası dönmek	kafası dumanlanmak
kafası durmak	kafası düzelmek	kafası ile oynamak	kafası işlemek (veya çalışmak)
kafası karışmak (veya allak bullak olmak)	kafası kazan (gibi) olmak	kafası kızmak	kafasına dank etmek
kafasına estiği gibi	kafasına geçirmek	kafasına girmek	kafasına girmemek
kafasına göre	kafasına koymak	kafasına sığmamak	kafasına söz girmemek
kafasına uymak	kafasına vura vura	kafasına vur, ekmeğini elinden al	kafasına vurmak
kafasından çıkarmak (veya atmak)	kafasından geçirmek	kafasında şimşek çakmak	kafasında tutmak
kafasını ezmek	kafasını işletmek	kafasını kaldırmak	kafasını kaldırmamak
kafasını kaşıyacak vakti olmamak	kafasını kırmak	kafasını kullanmak	kafasını kurcalamak
kafasının bir tahtası eksik (veya noksan) (olmak)	kafasının dikine gitmek	kafasının etini yemek	kafasının kontağı atmak
kafasını sarmak (veya açmak)	kafasını sokmak	kafasını taştan taşa çarpmak (veya vurmak)	kafasını toplamak
kafasını tütsülemek	kafasını uçurmak	kafasını vurmak	kafası sarmamak
kafası sersem sepet (olmak)	kafası şişmek	kafası (veya kafasına) takılmak	kafası yerinde olmamak
kafası yerine gelmek	kafa tutmak	kafa (veya kafasını) dinlendirmek	kafa (veya kafasını) karıştırmak
kafa (veya kafasını) şişirmek	kafa (veya kafasını) ütölemek	kafa (veya kafayı) çekmek	kafa (veya kafayı veya kafasını) dinlemek
kafaya almak	kafaya çıkmak	kafa yapmak	(bir şeyi) kafaya takmak
kafayı (bir yere) vurmak	kafayı bulandırmak	kafayı bulmak	kafayı çalıştırmak (veya işletmek)
kafayı değiştirmek	kafayı tütsülemek (veya dumanlamak)	kafayı üşütmek	kafayı yemek
kafa yok!	kafa yormak		

2.2.3. Güncel Türkçe Sözlük'te "ser" kelimesiyle ilgili atasözü, deyim ve birleşik fiiller:

serde ... var, ser verip sır vermemek, ne yârden geçilir ne serden, eflake ser çekmek.

2.3. Güncel Türkçe Sözlük'te "baş, kafa, ser" kelimeleriyle oluşturulmuş birleşik sözcükler: "Baş, kafa ser" kelimeleriyle oluşturulmuş birçok birleşik sözcük bulunmaktadır.

2.3.1. Güncel Türkçe Sözlük'te "baş" kelimesiyle oluşturulmuş birleşik sözcükler:

başağaç	başağırlık	başağrısı	baş ağrısı
başakortçu	başaktör	başaktris	başaltı
baş altı	başantrenör	başasistan	baş aşığı
başbakan	baş baş	baş başa	başbayan
başbayi	baş belası	baş bezi	baş bıçağı
baş bodoslaması	başbuğ	başçavuş	başdanışman
başdekorcu	başdelege	başdenetçi	başdenetmen
başdizgici	başdoktor	baş döndürücü	baş dönmesi
başdümenci	baş dümeni	başeczacı	başefendi
başeksper	başeser	başeski	başfiyat
başgardıyan	başgarson	başgedikli	başhakem
baş halatı	baş havlusu	başhekim	başhemşire
başhostes	başımam	başkafiye	başkahraman
başkaldırı	başkaldırmak	başkarakter	başkâtip
başkatsayı	başkemancı	başkent	başkesit
başkeşiş	başkilise	başkişi	başkomutan
başkonakçı	başkonsolos	başköşe	başkumandan
başlahana	başmabeyinci	başmakale	başmal
başmekân	başmisafir	başmuallim	başmubassır
başmuharrir	başmurakıp	başmüdür	başmüezzin
başmüfettiş	başmühendis	başmürettip	başmüevvit
başmüşavir	başmüzakereci	başnokta	başoda
başoyuncu	başöğretmen	başörtü	baş örtüsü
başpapaz	başparmak	başpehlivan	başpiskopos
başrahip	başrejisör	başrol	başsağlığı
başsavcı	başspiker	başşehir	baştaban
baştabip	baş tacı	baştanımaz	başteknisyen
başucu	baş ucu	başuzman	başülke
başüstü	başüstüne	başvekâlet	başvekil
başvezir	başvurdurmak	başvurmak	başvuru
başvurulmak	başyapıt	başyardımcı	başyargıcı
baş yastığı	başyaver	başyazar	başyazı
başyazman	başyemek	başyıldız	başyönetmen

başıyukarı	başa baş	başı açık	başı bağlı
başıboş	başıbozuk	başı bütün	başı dertte
başı devletli	başı dik	başı dimdik	başı dinç
başı dumanlı	başı havada	başı kabak	başı kalabalık
başı önünde	başı yerde	başı yukarıda	başı yumuşak
başına buyruk	baştan savma	akbaş	alabaş
altınbaş	baltabaş	büyükbaş	delibaş
demirbaş	elmabaş	erbaş	iribaş
kancabaş	karabaş	Kızılbaş	kocabaş
küçükbaş	sallabaş	sıkma baş	tokmakbaş
topbaş	üst baş	yaş baş	yeşilbaş
astsubay başçavuş	astsubay kıdemli başçavuş	adam başı	adımbaş
asesbaş	aşçıbaş	atbaş	aybaş
ay baş	bacabaş	barbaş	bezirgânbaş
binbaş	borazancıbaş	böcekbaş	bölükbaş
çarkçıbaş	çeribaş	çeşme baş	çeşnicibaş
çibanbaş	dağbaş	dağ baş	dakika baş
dersbaş	dört başı mamur	düğünçübaş	elebaş
eşekbaş	hafta baş	hahambaş	hamalbaş
hekimbaş	humbaracıbaş	ırgatbaş	işbaş
kamçıbaş	kayabaş	kervanbaş	kırkyılın baş
kocabaş	koçbaş	kolbaş	koltukbaş
köprübaş	Köprübaş	köşebaş	kumbaş
kuşbaş	kuşçubaş	kuyruklu yıldız baş	liste baş
madde baş	masabaş	mehterbaş	meme baş
mimarbaş	müneccimbaş	obabaş	ocakbaş
odabaş	omuz baş	onbaş	oymakbaş
ön yüzbaş	ördekbaş	pazarbaş	pınar baş
saat baş	sarbanbaş	satır baş	sekbanbaş
semazenbaş	sofra baş	söz baş	subaş
şahincibaş	tepebaş	Tepebaş	ustabaş
yanı baş	yârenbaş	yılanbaş	yılbaş
yiğitbaş	yüzbaş	canla başla	bir başına
adam başına	başlı başına	çocuk başına	kadın başına
kendi başına	kız başına	kişi başına	parça başına
tek başına	yalnız başına	aklı başında	işbaşında eğitim
masabaşında	yanı başında		

2.3.2. Güncel Türkçe Sözlük'te "kafa" kelimesiyle oluşturulmuş birleşik sözler:

kafa çıkışı	kafa dengi	kafa sesi	kafa işçisi
kafa kâğıdı	kafa koçanı	kafakol	kafatası
kafası boş	kafası bulutlu	kafası çatlak	kafası dumanlı
kafası iyi	kafası kıyak	kafası kontak	kafası küflü
kafası örümcekli	kafası tembel	kalın kafa	kurukafa
kuru kafa	taş kafa		

2.3.3. Güncel Türkçe Sözlük'te "ser" kelimesiyle oluşturulmuş birleşik sözler:

serasker	serazat	serdengeçti	serdümen
serencam	serhat	serlevha	sermaye
sermest	sermestane	sermuharrir	sermürettip
serpuş	sersefil	sertabip	seryaver

3. "Baş, kafa, ser" kelimeleriyle oluşturulmuş bitki adları: Türkçede kullanılan bitki adlarının büyük bir kısmının Türkçe kökenli olması dil zenginliğimiz bakımından önem taşımaktadır. Türkçede bitki adlarının çokluğu, ülkemizin çok zengin bitki türlerine sahip oluşundan kaynaklanmaktadır. Herhangi bir bitkinin Anadolu'nun farklı yörelerinde farklı adlarla adlandırılması olgusu ise, Türkçede özellikle yerel ağızlarda, bitki türlerinin sayısından kat kat fazla bitki adlarının bulunması sonucunu doğurmuştur. Bu adlandırmalardaki çeşitli benzetme ve bağdaştırmalar ilgi çekicidir (Önler, 2004:1).

Eski Anadolu Türkçesinden günümüze bazı bitki adları organ adları kullanılarak oluşturulmuştur. Bitkilerin adlandırmaları bazen "ot, ağaç, çiçek, diken, kök" gibi kelimelerin yardımıyla yapılırken bazen de anlam kayması (değişmesi) yoluyla yapılmıştır. Anlam değişmesiyle yapılan bu adlandırmaların hayvan ve organ adlarıyla yapılmış olanlarının da sayısı oldukça fazladır: "sığırdili, itmemesi, meryemeli" (Küçükler, 2010:402).

3.1. "Baş" kelimesiyle oluşturulmuş bitki adları:

Aba başı	Dağlarda yetişip dağlıların yediği hıyar gibi dikenli bir ot; yer mürveri (DLT IV).
Adi altınbaşak	Yaban çiçeği (TYÇ).
Akbaş	Papatya (TTAS); karnabahar (TTAS); tane tutmamış ekin başağı, bir çeşit beyaz buğday bk. akbuğday (TTAS); ekine tane tutturmayan bir bitki hastalığı (TTAS); İnce ve sık yapraklı, beyaz çiçekli bir yabani ot, ayvadana (TTAS); Bir yıllık ve otsu bir bitkidir. Boyar madde olarak

	kullanılır. (TBAS).
Akbaşlı	Civanperçemi (TBAS).
Alabaş	Bot. Turpgillerden, şalgama benzeyen bir bitki (GTS); Yaprakları lahanaya benzeyen, kökü şalgamdan daha büyük olan ve yemeği yapılan bir çeşit bitki (TTAS).
Altınbaş	Genellikle Ege bölgesinde yetişen, yuvarlak, kalınca kabuklu güzel bir kavun türü (GTS); 1. Kabuğu sarı benekli, çok tatlı bir çeşit kavun. 2. Sarı, kalın kabuklu bir çeşit lezzetli üzüm. 3. Süpürge yapılan, mavi çiçekli bir ot (TTAS); Dağ çayı (TBAS); Altınbaşı denilen bir ot (LME).
Altınbaşak	Ölmez çiçek (TBAS).
Altuni köşeli kırkbaş	Yaban çiçeği (TYÇ).
Balbaşı	Dağ çayı (TBAS).
Başak	1. Arpa, buğday, yulaf vb. ekinlerin tanelerini taşıyan kılçıklı başı. 2. <i>hık</i> . Tarlalarda, bağlarda dökülmüş veya tek tük kalmış olan ürün (GTS); tahıl ve meyveleri devşirdikten sonra geriye kalan döküntüler (TTAS); darı başağı (LME).
Başakçık	Çiçeklerde başağı oluşturan çiçek demeti veya topluluğu (GTS).
Başçık	Çiçeklerin erkek organlarında çiçek tozunu taşıyan torbacık, haşefe (GTS); Sapsız çiçeklerin etlenmiş bir ana eksen üzerinde sık ve çok sayıda yerleşerek oluşturdukları rasemöz çiçek durumu (BTS).
Başlâhana	Yaprakları sıkı, yuvarlak başlı lahana (GTS).
Başlı ot	Ekinler arasında biten yabanî ot (TTAS).
Başşak	Tahıl ve meyveleri devşirdikten sonra geriye kalan döküntüler (TTAS); 1. Başak: Buğday başsağı. 2. Bağlanmış buğday demeti. 3. Tomurcuk. 4. Asmalardaki küçük salkımlar (TTAS).
Cavurbaşı	Müşkülüm (TBAS).
Çilbaş	Yavşan (TBAS).
Dikenbaşı	Topuz (TBAS).
Dokuzbaşı	Ak çöpleme (TBAS).
Eğik başlı kangal	Yaban çiçeği (TYÇ).
Engerekbaşimsı emzikotu	Yaban çiçeği (TYÇ).
Garabaşkekik	Eflatun çiçekli adaçayına benzer bir tür kekik (MAS).
Garabaşot	Mor çiçekli, kara tohumlu, hoş kokulu, yağı çıkarılıp sancıya karşı içilen bir ot (MAS).

Gökbaş	Tarlalarda yetişen, mavi çiçekli bir çeşit bitki, peygamber çiçeği (TTAS); Peygamber çiçeği. (TBAS); Yaban çiçeği (TYÇ).
Göl karabaşı	Yaban çiçeği (TYÇ).
Gâvurbaşı	Müşkülüm (TBAS).
Kadıbaşı	Lale (TTAS).
Karabaş	Ballıbabagillerden, çiçekleri mavi veya menekşe renginde başakçıklar durumunda olan güzel kokulu bir bitki (GTS); 1.bk. karabaşak-1. 2. Pancar. 3. Bir cins ot. 4. Mısırlarda olan bir mantar (TTAS); kışa dayanıklı sert buğday (TTAS); Karabaş otu, keşişotu (TBA).
Karabaşlı	Karabaş otu, keşişotu (ATBT).
Kelbaş	Süsen (TBAS).
Keşişbaşı	Müşkülüm (TBAS).
Kırkbaş otu	10-80 cm yükseklikte, yumrulu, çok yıllık, sarı çiçekli ve otsu bir bitkidir. Bk. Çatlak otu. Eş anl. Arslanayağı. Arslankulağı, Patlangaç (TBAS); Yaban çiçeği (TYÇ).
Kocabaş	Doğu Anadolu'da, yol ve tarla kenarlarında yetişen, 30-150 santimetre yüksekliğinde, iki yıllık otsu bir bitki (<i>Onopordon acanthium</i>). 4. <i>hlk.</i> Pancar, şeker pancarı (GTS); 1. Pancar, şeker pancarı. 2. Turp. 3. Lahana (TTAS).
Kocabaşı	Gengel (TBAS); mavi renkli çiçeği ve nohut büyüklüğünde tohumu olan bir buçuk metre boyundaki dikenli bir ot (LME).
Kuzubaşı	Kuzu kişnişi (TBAS); Geniş yapraklı, kalın köklü yenilen bir bitki (TTAS).
Morbaş	Dağ sümbülü (TBAS); Müşkölüm (TBAS).
Salkım başak	Tek veya birleşik başakların salkım şeklinde oluşturduğu bitki (GTS).
Topbaş	Bot. Anadolu'da özellikle Tokat yöresinde yetiştirilen açık renkli, orta boy yapraklı ve tatlı içimli bir tür tütün. (GTS); Salep. (TBAS).
Yılanbaşı (ilanbaşı)	Bir çeşit sarmaşık yemişi (LME).

3.2. “Kafa” ve “ser” kelimeleriyle oluşturulmuş bitki adları: “Baş, kafa, ser” kelimeleri eş anlamlı kelimeler olmasına rağmen bitki adlandırmalarında genellikle Türkçe “baş” kelimesi tercih edilmiştir. “Kafa” kelimesi kullanılarak türetilen bitki adına “toskafa kavunu: adam otu” (TBAS) örneği vardır.

4. Divanü Lugati't-Türk'te “baş” kelimesinin kullanımı ve anlam genişliği: Divanü Lugati't-Türk'te “baş” kelimesi ağırlıklı olarak, “insan ve

hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm” anlamında kullanılmıştır. Bu anlamdan başka; bir şeyin genellikle toparlakça ucu, herhangi bir nesnenin uç kısmı; başlangıç; arazide en yüksek nokta, yüksekte olan taraf; ileride olan, en önemli, en üstün; arpa, buğday, yulaf vb. ekinlerin tanelerini taşıyan kılçıklı bölümü ve yara, çıban anlamlarında da kullanılmıştır.

4.1. Divanü Lugati't-Türk'te insan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm anlamında baş:

Öküz adhakı bolgınça, buzağı **başı** bolsa yæg / Öküz ayağı olacağına buzağı başı olmak daha iyidir “ (DLT I, 2006:59).

Erik erini yağlıg, ermegü **başı** kanlıg / Çalışanın dudağı yağlı, erinenin başı kanlı (DLT I, 2006:70).

Ütrük ötün ogrılayu yüzge bakar / Hileci alçak kimse hırsız gibi yüze bakar
Elkin taşup bermiş aşıg **başra** kakar / Misafiri kovarak vermiş olduğu yemeği başına kakar (DLT I, 2006:102).

Öpkem kelip ogradım / Öfkem geldi uğradım
Arslan layu kökredim / Arslan gibi kükredim
Alplar **başın** togradım / Yiğitlerin başını doğradım
Emdi meni kim tutar / Şimdi beni kim tutar (DLT I, 2006:125).

Ol **başıg** ütti / O başın saçlarını yaktı, üttü (DLT I, 2006:171).

Koy **başı** ütüldü / Koyunun başındaki kıllar ütüldü (DLT I, 2006:193)

Er **başın** orpattı / Adam başını ürpertti, saçını dağıttı (DLT I, 2006:259).

Anıñ **başı** ağrıdı / Onun başı ağrıdı (DLT I, 2006:273).

Bir toyn **başı** ağrısa kamuğ toyn **başı** ağrımaz / (Müslüman olmayan) bir din ulusunun başı ağrırsa bütün din ulularının başı ağrımaz (DLT I, 2006:274 / (DLT III, 2006:169)).

Anıñ **başı** isirgendi / Onun başı isiriklendi (DLT I, 2006:290).

Tangut süsin üşikledi / Tankut askerini üşümüşken vurdu

Kişi ışın eliklede / O kişilerin işiyle alay etti

Erin atın beliklede / Askerlerini, atlarını armağan kıldı

Bulun bolıp **başı** tıgdı / Tutsak olup **baş** eğdi (DLT I, 2006:307).

Taz **başı** ijmaklandı / Kelin başı bozuldu, kelliği arttı (DLT I, 2006:313).

Tatsız Türk bolmas, **başsız** börk bolmas / Acemsiz Türk, başsız börk olmaz (DLT I, 2006:349).

Telim **başlar** yuwaldımat / Birçok başlar yuvarlandı

Yağı andın yawaldımat / Düşman ondan yavaşladı

Küçü anıñ keweldimet / Kuvveti gevşedi

Kılıç kınka küçün sıgdı / Kılıç kına gücün sıgdı (DLT I, 2006:397).

Abang kolsam udhu barıp /Eğer isteseydim ardısına varıp

Tutar erdim süsin tarıp / Askerini dağıtarak onu tutardım

Bulun kılıp **başı** yarıp / Tutsak edip başını yarardım

Buluğ barça manga yığdı / Nesi varsa kurtulmak içim önüme yığdı (DLT I, 2006:399).

Eşyek ayur **başım** bolsa sundurida suw içgeymen / Eşek, başım esen olsa denizden su içerim, der (DLT I, 2006:492).

Itım tutup kudhı çaldı / Köpeğim onu tutup yere çaldı
Anıñ tüsin kıra yoldı / Onun tüyünü büsbütün yoldu
Başım alıp kudhı saldı / Başını koparıp aşağıya saldı
Boğuz alıp tükel boğdu / Boğazını yakalayıp tamamen boğdu (DLT II, 2006:24).

Olar ikki **başra** kakışdı / Onlar birbirlerinin başına vuruştular (DLT II, 2006:105).

Başra kakıldı / Başa kakıldı (DLT II, 2006:135).

Er **başın** tamka süsündi / Adam başını duvara vurur göründü (DLT II, 2006:152).

Uragut **başın** sukındı / Kadın başını yıkadı (DLT II, 2006:153).

Er **başı** tazgardı / Adamın başı kelleşti (DLT II, 2006:178).

Ol anı **baş**a kakturdı / O, onun başına kakturdı (DLT II, 2006:191).

Anıñ tonı **başın**a sarmaldı / Onun elbisesi başına toplandı, dolandı (DLT II, 2006:233).

Anıñ **başın**a taş kırçaldı / Onun başına taş değdi (DLT II, 2006:234).

Tatsız Türk bolmas, **başsız** börk bolmas / Tatsız Türk, başsız börk olmaz (DLT II, 2006:281).

Anı **başra** kaktı / O, onun başına hafifçe vurdu (DLT II, 2006:293).

Basmıl süsin komıttı / Basmıl askerini çoşturdu
Barça kelip yumıttı / Hepsi gelip toplandı
Arslan taba emitti / Arslan tarafına yöneldi
Korkup **başı** teziginür / Korkup başı döner (DLT II, 2006:312).

Er **başın** tüngitti / Adam başını eğdi (DLT II, 2006:326).

Yaşnat kılıç **başnı** üze kakkıl yara / Kılıcı onun başı üstünde parlat; ona kak, yarala

Bıçlıp anıñ boynı takı kalkan tura / Onun boynunu ve tura kalkanını da bıçerek (DLT II, 2006:356).

Yunt **başın** yularlap... / At başını yularlayarak, bağlayarak ye (DLT III, 2006:9).

Tapuğ taş yarar, taş **başıg** yarar / Hizmet taşı yarar, taş başı yarar (DLT III, 2006:58).

Uragut **başın** yoldı / Kadın başını kurtardı (DLT III, 2006:64).

Korkmuş kişiğe koy **başı** koş görünür / Korkmuş adama koyun başı çift görünür (DLT III, 2006:126).

Baş / **baş** (DLT III, 2006:151).

Söbi **baş** / Yuvarlak olmayan uzun ve sivri olan baş, kafa ((DLT III, 2006:217).

Eren ıdhıp söke turdı / Adamlar gönderip diz üstü oturdu
Başı boynın söke turdı / Başına boynuna söğmekte devam ederdi
 Ufut bolup büke turdı / Utanarak büküldü
 Udhu kama tiben tigdi / Beni kovalama diye baş eğdi (DLT III, 2006:230-231).

4.2. Divanü Lugati't-Türk'te bir şeyin genellikle toparlakça ucu, herhangi bir nesnenin uç kısmı anlamında "baş":

Iwrik **baş**ı kazlayu / İbrik başı kaz gibi
 Sağrak tolu közleyü / Sürahi dolu göz gibi
 Sakınç kudhı kizleyü / Çukura (kuyuya) gizleyerek
 Tün kün bile sewnelim / Gece gündüz sevinelim (DLT I, 2006:100).

Böriniñ ortak, kuzgunuñ yığaç **baş**ında / Kurdunki ortak, kuzgununki ağaç başında (DLT I, 2006:439).

4.3. Divanü Lugati't-Türk'te başlangıç anlamında "baş":

Erdem başı tıl / Edebin **baş**ı dil (DLT I, 2006:107, 336 / DLT III, 2006:133).

4.4. Divanü Lugati't-Türk'te arazide en yüksek nokta, yüksekte olan taraf anlamında "baş":

Ögreyüki mındağ ok / Gerçekten âdeti böyledir
 Munda adhın tegdeğ ok / Bundan başka ortaya çıkan sebep de vardır
 Atsa ajun uğrap ok / Dünya ok atsa
 Tağlar **baş**ı kertilür / Dağların başı kertilür (DLT I, 2006:160).

Kaklar kamuğ kölerdi / Kuru yerler hep gölerdi
 Tağlar **baş**ı ilderdi / Dağ başları göründü
 Ajun tını yılırdı / Göze ilişti, dünyanın soluğu ıldı
 Tütü çeçek çerkeşür / Türlü çiçekler sıralandı (DLT I, 2006:179).

Edgülügni suw adakında kemiş **baş**ında tile / İyiliği su ayağına at, başında ara (DLT II, 2006:112).

Art **baş**ı talğurdı / Dağ başında tipi koptu (DLT II, 2006:179).

Kaklar kamuğ kölerdi / Kuru yerler büsbütün gölerdi
 Tağlar **baş**ı ilderdi / Dağ başları göründü, göze ilişti
 Ajun tını yılırdı / Dünyanın soluğu ısındı
 Tütü çeçek çerkeşür / Türlü çiçek sıralandı (DLT II, 2006:283).

4.5. Divanü Lugati't-Türk'te ileride olan, en önemli, en üstün anlamında "baş":

Yağını aşıklasa **baş**ka çıkar / Düşman aşağı görülürse başa çıkar (DLT I, 2006:305).

4.6. Divanü Lugati't-Türk'te arpa, buğday, yulaf vb. ekinlerin tanelerini taşıyan kılçıklı bölümü anlamında "baş":

Konak **baş**ı sedhregi yæg / Çavdar başının seyreği iyidir (DLT I, 2006:384).

4.7. Divanü Lugati't-Türk'te yara anlamında "baş":

Baş alıktı / Yara azdı bozuldu (DLT I, 2006:191).

Başı anıñ alıktı / Onun yarası azdı

Kanı yozup turuktu / Kanı çok akıp durdu
 Balığ bolup tagıktı / Yaralanıp dağa çıktı
 Emdi anı kim tutar / Şimdi ona kim yetişir (DLT I, 2006:191).

Yıglap udhu artadım / Arkasından ağlayarak bozuldum
 Bagrım başım kartadım / Bağrımın yarasını deştim
 Kaçmış kutuğ irtedim / Kaçan saadeti aradım
 Yağmur küni kan saçar / Gözüm yağmur gibi kan saçar (DLT I, 2006:272).

Baş titik titti / Yara çok acıdı (DLT I, 2006:386).

Ot başıg pütürdi / İlaç, em yarayı sağalttı (DLT II, 2006:72).

Baş tersindi / Yara azdı (DLT II, 2006:240).

Baş tuttu / Yara zonkladı (DLT II, 2006:291).

Baş bütti / Yara kapandı (DLT II, 2006:294).

Baş yinetti / Yara sağaldı, yeğnildi (DLT II, 2006:317).

Bu **baş** ol eligi ışka buşulğan / Bu, daima kanı akan bir yaradır (DLT III, 2006:53).

Er **baş**ka yakıg yakdı / Adam yaraya yakı yaktı (DLT III, 2006:62).

Yüknüp manğa imledi / Boyun eğip bana işaret etti
 Közüm yaşın yamladı / Gözüm yaşını sildi
 Bagrım başın emledi / Bağrımın yarasını sağalttı
 Elkin bolup ol keçer / Konuk olup geçti (DLT III, 2006:84-85).

Ol **baş**ka yakıg yakturdı / O yaraya yakı yapıştırttı (DLT III, 2006:96).

Köni barrı keyikning közinde adhın **baş**ı yok / Düz giden geyiğin gözünden başka yarası yok (DLT III, 2006:151).

Baş bütsedi / Yara iyileşmeye başladı (DLT III, 2006:283).

Ol **baş**ın tüknedi / O, yarasını dağladı (DLT III, 2006:301).

Anı yetip süngüledi / Ona yetişip süngüledi
Başın yandru yangıladı / Yine yarasını yeniledi
 Eren bayup münğiledi / Adamlar zenginleşip nimet buldular
 Anıg alpın kara bogdı / Onun yiğitlerini kırarak boğdu (DLT III, 2006:406).

5. Sonuç ve Değerlendirme

“Baş” kelimesi Eski Türkçe döneminden günümüze kadar Türkçenin bütün lehçelerinde ve şivelerinde kullanılan en eski kelimelerinden biridir.

Türkçede baş kelimesinin eş anlamlısı olarak “kafa ve ser” kelimeleri kullanılmakla birlikte özellikle deyimler ve atasözlerinde eş anlamlılık yarı eş anlamlılığa dönüşmektedir. Deyimlerde kelime değişikliği anlam değişikliğine yol açtığı için eş anlamlı da olsa “baş, kafa, ser” kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılamamaktadır. Deyimi oluşturan kelimelerin yerleri değiştirilemez. Bir dildeki deyim başka dile kelime kelime aktarılamaz. “Başı çekmek” öncü, lider anlamında bir deyimdir. “Baş” ile “kafa” kelimeleri eş anlamlıdır. Ancak bu deyimde “baş” kelimesi “kafa” kelimesiyle değiştirildiğinde, “başı çekmek” deyimiyile ilgisi olmayan, farklı bir

deyim ortaya çıkar: "Kafayı çekmek." Bu yeni deyimle eski deyimle hiçbir anlam bağlantısı yoktur.

Eski Anadolu Türkçesi dönemi tıp eserlerinde de "baş" kelimesi farklı anlamlarıyla kullanılmıştır. Bu dönemde "kafa" kelimesi "baş" kelimesinin eş anlamlısı olarak eserlerde geçerken; "kafa" kelimesinin doğrudan kafatası anlamında kullanımı da vardır. Hulasa-i Tıbb'da "başın kafası" şeklindeki kullanımı "baş ve kafa" kelimelerinin anlam farklılığı açısından fikir vermektedir. Ayrıca, kafatası karşılığı olarak Tuhfe-i Mübarizi'de "baş çanağı", Miftahü'n-Nur ve Hazainü's-Sürur'da "baş çenakı", Hulasa-i Tıbb Kütahya nüshasında "baş çomcesi" olarak da kullanılmıştır.

Tuhfe-i Mübarizi'de "yara" anlamındaki "baş"ın sözlüklerde farklı madde başına taşınmasıyla paralel olarak "baş başı / yara başı" şeklinde bir kullanımı "baş"ın ikinci anlamını kuvvetlendirmektedir.

Celâlüddin Hızır Paşa'nın Müntahab-ı Şifâ'sında; Şirvanlı Mahmud'un Kemaliyye'sinde; İbn-i Şerif'in Yadiğar'ında; Sabuncuoğlu Şerefeddin'in, Cerrahiyyetü'l-Haniye, Mücerrebname ve Terceme-i Akrebâdîn-i Harezmsâhî adlı eserlerinde "baş" kelimesinin eş anlamlısı veya kafatası anlamında "kafa" kelimesinin kullanılmaması yazarlarımızın Türkçe kelime tercihlerini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Bitki adlarının bir kısmı organ adlarından yararlanılarak yapılmıştır. Bitki adlarında tespit ettiğimiz 39 dokuz tane "baş" kelimesi kullanılarak yapılan kelime olmasına rağmen "kafa ve ser" kelimeleri kullanılarak oluşturulmuş bitki adları pek bulunmamaktadır.

Eski Türkçeden günümüze bazı kelimelerde görülen anlam daralması "baş" kelimesinde görülmemiş; bu kelime anlam bütünlüğünü koruyarak günümüze kadar gelmiştir. Divanü Lugat-it-Türk'te de "baş" kelimesinin kullanımı ve anlam genişliği günümüzdeki anlamlarıyla bağlantılıdır. *İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm; bir şeyin genellikle toparlakça ucu, herhangi bir nesnenin uç kısmı; başlangıç; arazide en yüksek nokta, yüksekte olan taraf, ileride olan, en önemli, en üstün; arpa, buğday, yulaf vb. ekinlerin tanelerini taşıyan kılıçlı bölümü ve yara anlamlarında "baş" Divanü Lugat-it-Türk'te de kullanılmıştır.*

"Baş, kafa, ser" kelimelerinin birbirlerinin yerine kullanılması birçok ifadede, özellikle deyimlerde, anlam farklılığı ortaya çıkarmaktadır. Bu kelimelerin eş anlamlı olarak kullanılmasında yazarların tercihi "baş" kelimesinden yana olmuştur.

KAYNAKÇA

- ATA, Aysu (2000). "Derleme Sözlüğü'nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler", *Türkoloji Dergisi*, C.XIII, S.1, Ankara: Dil ve Edebiyat Araştırmaları Derneği Yayınları No:3, s. 67-99.
- ATALAY, Besim (2006A). *Divanü Lugat-it-Türk*, C.1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (DLT I)
- ATALAY, Besim (2006B). *Divanü Lugat-it-Türk*, C.2, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (DLT II)
- ATALAY, Besim (2006C). *Divanü Lugat-it-Türk*, C.3, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (DLT III)
- ATALAY, Besim (2006D). *Divanü Lugat-it-Türk*, C.4, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (DLT IV)
- AYDIN Erhan (2008). Şine Usu Yazıtında Hayvan Adlarıyla Kurulmuş Yer Adları Üzerine İncelemeler, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/1*.
- BAYTOP, Turhan (1994). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (TBAS)
- BURAN Ahmet (2007). "Türkçede Ve Türkiye Türkçesi Ağzlarında s/ş Meselesi", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/2*.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford: Oxford University.
- DOĞAN, Levent (2005). "Türk Dilinde Organ Adları Üzerine Bir İnceleme – Ana ve Ara Temel Kelimeler", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 1.

- ERDAĞI, Binnur (2000), *Tuhfe-i Mübârizî - İnceleme, Metin, Sözlük*- Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* 2 Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HAMILTON, James Russel (1998). *İyi ve Kötü Prenses Öyküsü, Çeviren: Vedat Köken*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KAROL Sevinç, SULUDERE Zekiye, AYVALI Cevat (2010). *Biyoloji Terimleri Sözlüğü* (5.tıpkıbasım), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (BTS)
- KARAAĞAÇ, Günay (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KÜÇÜKER, Peki (2010). "Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ'da Türkçe Bitki Adları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, Volume 3 / 11.
- KÜLCÜ Melek (2009). *Cerrah Mes'ud Hulusa (Dil Özellikleri – Metin Dizin)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Edebiyatı Anabilim Dalı.
- MURAD, Sibel (2009). *Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ Derviş Siyâhî Lârendevî (Giriş-İnceleme-Metin Dizinler)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sosyal Bilimler Enstitüsü. (LME)
- (ÖNLER, Zafer (1990). "XIV. ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri", *Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları, Fahir İz Armağanı I*, Volume 14. ATBT)
- ÖNLER, Zafer (2004). "XIV.-XV. Yüzyıl Tıp Metinlerinde Türkçe Bitki Adları", İstanbul: Kebikeç Yayınları. (TBA)
- ŞAHİN Mehmet Ünal (1994). *Mü'min bin Mukbil Miftahü'n-Nur ve Hazainü's-Sürur (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizini)*, Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- TEKİN, Erdoğan (2005). *Türkiye'nin En Güzel Yaban Çiçekleri - The Most Beautiful Wild Flowers of Turkey*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (TYÇ)
- TEKİN, Talat (2003). *Altayistik Makaleler 1, Haz: Emine Yılmaz-Nurettin Demir*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- TEKİN, Talat (2008). *Orhon Yazıtları*, Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TOT, Gülseren (2004). *Mersin Ağzı Sözlüğü*, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi. (MAS)
- TÜRKÖZÜ S. Göksel, FERENDECİ S.Yeşim (2004). "Türkçe ve Korecedeki "Baş(Kafa)" ve Başta Bulunan Organ Adlarıyla İlgili Deyimlerin İncelenmesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44, s.93-109.
- UÇAR, İlhan. (2009). *Hâzâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UÇAR İlhan (2010). "Türkçede Eş Anlamlılık ve Eski Anadolu Türkçesi Tıp Yazmalarında Eş Anamlı Kelime Kullanımı", *Zeitschrift für die Welt der Türken, ZfWT* Vol. 2, No. 1.

GENEL AĞ KAYNAKLARI

- Eş ve Yakın Anamlı Kelimeler Sözlüğü, <http://tdk.org.tr/esveyakin/sonuc.aspx> (Erişim Tarihi: 28.2.2011). (EYAKS)
- Güncel Türkçe Sözlük, <http://tdk.org.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=> (Erişim Tarihi: 28.2.2011). (GTS)
- Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü, <http://tdkterim.gov.tr/ttas/> (Erişim Tarihi: 28.2.2011). (TTAS)
- FİLİZOK, Rıza. Greimas'a Göre En Küçük Anlam Birimleri: Çekirdek Semler (sèmes nucléaires) ve Sınıf Semleri (classèmes)<http://www.ege-edebiyat.org/wp/wp-content/uploads/En-K%C3%BC%C3%A7%C3%BCK-Anaml%C4%B1-Birimler.pdf> (Erişim Tarihi: 28.2.2011).
- Türk Lehçeleri Sözlüğü <http://www.tdk.org.tr/lehceler/Default.aspx> (Erişim Tarihi: 28.2.2011). (TLS)